

УДК 617.7 (092) (477.83)

Професор Емануель Емерик Махек (1852-1930): нариси біографії та наукового доробку

С. С. Надрага, кандидат історичних наук, директор наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького; Львів (Україна)

О. В. Турчак, доктор юридичних наук; начальник науково-дослідної лабораторії (військово-історичних досліджень) Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного; Львів (Україна)

E-mail: m.nadruga@gmail.com

У статті представлено життєвий шлях та науковий доробок відомого Львівського офтальмолога, вченого, професора кінця 19 – початку 20 ст. Емануеля (Емануїла) Емерика Махека. Професор Е. Махек зробив значний внесок у розвиток вітчизняної і світової офтальмології, був засновником Львівської офтальмологічної клініки та кафедри очних хвороб Львівського університету.

Галицька земля віддавна славилася своїми вченими у різних галузях науки. У 2017 році минуло 165 років з дня народження Емануель (Емануїл) Емерика Махека - відомого лікаря офтальмолога, професора, який зробив значний внесок у розвиток вітчизняної і світової офтальмології.

Емануель Махек народився 7 березня 1852 року в місті Самборі біля Львова у сім'ї судового виконавця Івана Махека. Закінчив місцеву гімназію. Навчався у Віденському університеті, де в 1877 р. отримав ступінь доктора медицини [6]. Лікарську практику розпочав в очній клініці у Відні спершу як волонтер (т.з. «Operation Zöglinge»), з 1877 по 1879 р. працював під керівництвом проф. Карла Фердинанда Ріттера фон Арльга (1812–1887), який очолював цю клініку та професора Едварда Стера (1818–1884).

На формування Е. Махека як лікаря і науковця великий вплив мав професор Карл Ф. Арльт, відомий, шанований віденський офтальмолог, автор трьохтомного посібника з порушень зору „Die Krankheiten des Auges”, у якому було представлено аналіз симптомів хвороби, результатів обстеження пацієнтів, детальні описи перебігу захворювання, методи статистичного опрацювання отриманих даних [12]. Все це Е. Махек в наступні роки започатковував, впроваджував і удосконалював у роботі університетської клініки у Львові.

Е. Махек спершу планував отримати посаду асистента кафедри офтальмології Віденського університету, однак вирішив переїхати у Краків, де протягом 1878-1883 рр. працював клінічним асистентом в офтальмологічному відділенні Ягеллонського університету прикладних наук під керівництвом професора Луціана Ридла. У 1881 р. проходив спеціалізацію в Гайдельбергу в професора Отто Г. Е. Беккера (1828–

1890). Це був час інтенсивної практичної роботи в клініці і, водночас, підготовки до захисту дисертації (габілітації) з аналізом клінічного матеріалу, публікацією наукових праць. З 1881 року Е. Махек брав активну участь у лікарських з'їздах, де виголошував численні доповіді з актуальних питань тогочасної офтальмології.

У 1883 р. захистив дисертацію та отримав почесний ступінь приватного доцента офтальмології з правом викладання (venia legendi) в Ягеллонському університеті в Кракові, і розпочав читати свій перший курс лекцій з офтальмоскопії.

З 1884 року Е. Махек жив у Львові, де протягом тривалого часу займався лише приватною офтальмологічною практикою. На початку 90-х років дев'ятнадцятого століття Е. Махек зміцнив своє реноме у середовищі львівських лікарських еліт, брав активну участь в житті Товариства галицьких лікарів та Медичного товариства у Львові.

У квітні 1891 р. австрійський імператор Франц Йосиф I офіційно оголосив про відкриття медичного факультету в Університеті міста Львова. У його становленні брала участь когорта досвідчених лікарів. 2 лютого 1892 року, після восьми років практики приватним окулістом, Національний департамент призначив Е. Махека керівником офтальмологічного відділення у Львівському загальному шпиталі. Цього ж року Національний департамент делегував Е. Махека в Царсько-королівську раду з питань охорони здоров'я [4].

Перебуваючи на посаді керівника відділення, професор Е. Махек приклав багато зусиль для по-

кращення умов праці лікарів – були створені нові діагностичні кабінети, оглядові зали, обладнана операційна, яка відповідала актуальним на той час вимогам офтальмології, особливо з точки зору операційного інструментарію; офтальмологічне відділення лікарні розширилось до 80 ліжок. Значну увагу Е. Махек приділяв і науково-дослідній роботі, збору матеріалу та його статистичному аналізу [7]. З часу відкриття і впродовж наступних 35 років офтальмологічне відділення під керівництвом Е. Махека функціонувало на дуже високому рівні.

З 1897 розпочала роботу Очна клініка в Львівському крайовому шпиталі, а 25 серпня 1898 р. Е. Махек був призначений звичайним професором, завідувачем кафедри очних хвороб медичного факультету Львівського університету. Цей день вважається датою заснування кафедри офтальмології у Львові [2].

Упродовж перших 20 років в офтальмологічній клініці під керівництвом Е. Махека працювало близько 20 лікарів. Клініка була обладнана за сучасним словом тодішньої науки, зокрема стереоскопічною лупою, астигмометрами, офтальмометрами, фотометром, сидероскопом, стереоскопом та ін. Клініка була розрахована на 40 ліжок (3 палати для жінок, 4 для чоловіків), добре обладнана на той час операційна, зала для навчання площею 90 м квадратних. Протягом перших 8 років заклад щорічно приймав від 3283 (1898-1899 рр.) до 6473 (1905-1906 рр.) пацієнтів. За період від 1899-1922 до клініки звернулося 175526 пацієнтів, лікувалося у стаціонарі 12167 осіб, амбулаторно – 132599, проведено 16499 операцій (з них 4185 з приводу катаракти). У львівській клініці лікувалися пацієнти практично з усієї Європи. Клініка Е. Махека, згідно з міжнародною статистикою Nagla (до 1914 р.), займала четверте місце в світі за кількістю і складністю офтальмологічних оперативних втручань, уступаючи лише клінікам в Берліні, Амстердамі та Нью-Йорку [11].

Кафедра офтальмології медичного факультету Львівського університету, яку очолював професор Махек Е., забезпечила викладання окулістики (офтальмології) для студентів медичного факультету, а також готувала лікарів-офтальмологів. Головними напрямками наукових та клінічних досліджень професора Е. Махека були: діагностика, клініка і лікування катаракти, трахоми, туберкульозу очей; рентгенлокалізація сторонніх тіл в оці (1900); він описав герпетичний кератит (1895), відомий сьогодні як хвороба Махека; запропонував нові методи пластики та хірургічного лікування птозу верхньої повіки (1913); першим у Галичині розпочав оперувати катаракту, а у 1886 р. він представив власну модифікацію оперування катаракти без іридектомії; опрацьовував питання історії офтальмології [5, 6].

25 січня 1899 року відбулося урочисте відкриття очної клініки медичного факультету Львівського університету. Церемонія відкриття клініки зібрала велику аудиторію, Е. Махек виголосив вступну лекцію «Вплив

новітніх засобів досліджень для розвитку нинішньої офтальмології» («Wpływ nowszych środków badania na rozwój dzisiejszej okulistyki»), у якій представив програму розвитку львівської офтальмології. Ця подія символічно відкрила нову еру сучасної офтальмології Львова і заклала фундамент для створення центру хірургії ока в цій частині Європи.

Упродовж наступних 23 років Е. Махек поєднував викладацьку діяльність з працею в очному відділенні Львівського загального шпиталю, повністю реалізувавши своє бачення клінічної роботи. Діяльність осередку відповідно до віденської моделі клінічних відділів була більш ефективною, оскільки ці підрозділи взаємодоповнювали один одного.

Е. Махек був засновником Львівської школи офтальмології. Його учнями були відомі вчені - А. Беднарські, В. Рейс, А. Шуліславські, А. Мусял, Д. Драк, Т. Кіцкі [1].

У 1906 році Е. Махек заснував Львівський лікарський тижневик „Lwowski Tygodnik Lekarski” та був співзасновником „Polskie czasopismo nauk biologicznych i lekarskich” та „Postęp Okulistyczny”. У цей період він очолював Лікарське товариство у Львові, Товариство лікарів Галичини, був почесним його членом, а також членом Краківського лікарського товариства, Спільки польських лікарів у Варшаві, був співініціатором з’їзду польських окулістів. Наукова спадщина професора Е. Махека налічує понад 100 наукових праць польською та німецькою мовами, багато з яких не втратили своєї актуальності і зараз.

Упродовж багатьох років професор Е. Махек займав різні адміністративні посади в Університеті: у 1901-1903 рр. був делегатом Вченої ради медичного факультету, 1905-1906 рр. – виконував функції декана медичного факультету, 1907 р. – заступника декана, а у 1920-1921 навчальному році був ректором, у 1928 році став Почесним професором Львівського університету імені Яна Казимира. За видатні заслуги був нагороджений Орденом Відродження Польщі (Polonia Restituta) [8,9]

У 1921 р., під час інаугурації з нагоди початку навчального року в університеті імені Яна Казимира, ректор університету проф. Емануель Махек виступив з актовою промовою, у якій зазначив «...сьогодні ще раз наголошую, що без освіти, без науки відроджена свобода може постраждати. Тільки освічений народ - це відважна, міцна нація...» [10]. Е. Махек називав себе «сполучною ланкою між поколіннями», це мабуть тому, що він жив у переломний та новаторський час для офтальмології.

Досить кумедний випадок з проф. Е. Махеком стався у 1915 р., коли розійшлася неправдива новина про його смерть у Відні, і низка газет надрукувала некрологи. Ця подія випередила смерть професора на 15 років. 31.07.1930 Емануель Емерик Махек загинув в результаті нещасного випадку.

Цю статтю ми хочемо закінчити уривком з повісті Гелени Ольшевська-Пазижиної, яка описує як жив про-

фесор: «Я мешкала у Львові на вул. Академічній 11, у кам'яниці знаного окуліста, професора Емануеля Махека, до якого з'їжджалися пацієнти не тільки з цілої Польщі, але й з Відня і цілої Австрії. Професор і його дружина займали цілий другий поверх – 12 кімнат з чудовим, затіненим диким виноградом балконом. Там була і невелика приватна клініка професора, де інколи після операції на катаракті (у чому пан професор був великим фахівцем) лежали знамениті пацієнти» [3].

Похований проф. Е. Махек на Личаківському цвинтарі у Львові, вдячні нащадки завжди приносять свіжі квіти на його могилу.

Праці професора Емануїла Махека:

1. Ein Fall von Hypertrophie der Plica semilunaris // Klin. Monatsbl. für Augenheilkde. – 1881.
2. Ein neues Verfahren zur Transplantation des Clienbodens. Plastik des Lidrandes // Zentralblatt für praktische Augenheilkunde. – 1897. – Т. XXI. – S. 39-47.
3. Mowa inauguracyjna wygłoszona na otwarcie roku akademickiego. – Lwów, 1921. – 16 s. – Osobne odbicie z “Gazety Lwowskiej” Nr. 68 i 69 z dnia 24 i 25 marca r. 1921.
4. O sprawach lekarskich wiedeńskich // Przegląd Lekarski. – 1879. – N 1. – 13-14.
5. O uszkodzeniu narządu wzrokowego, powstałych poza linią bojową z wybuchu odnalezionej amunicji // Polska Gazeta Lekarska. – 1922. – N 23. – S. 463-465.
6. O zmianie refrakcji oka w rozpoczynającej się zaćmie podtorebkowej. (Cataracta subcapsularis) // Polska Gazeta Lekarska. – 1922. – N 23. – S. 463-465.
7. Ogólny pogląd na nowsze teorie jaskry // Przegląd Lekarski. – 1883.
8. Plastyka wolnego brzegu powiekowego. Zabieg operacyjny przeciwko wrostowi rzęs // Przegląd Lekarski. – 1897.
9. Statystyka jaglicy w Galicji // Pamiętnik VII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich. – Lwów, 1895. – S. 349-351.
10. Wiadomości o zabiegach leczniczych weterynarzy w starożytności // Przegląd weterynaryjny. – 1905.
11. Wpływ nowszych środków badania na rozwój dzisiejszej okulistyki // Przegląd Lekarski. – 1899. – N 10. – S. 127-128.

Література

1. Історія розвитку і сучасний стан наукових шкіл Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (1784–2005 рр.) : [офтальмологічна школа] / Б. С. Зіменковський, О. Д. Луцик, А. Д. Бобровник, С. В. Різничок // Acta Medica Leopoliensia=Львівський медичний часопис. – 2005. – Vol. 11, № 3. – С. 209–210.
2. Кафедра офтальмології // Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького / ред. кол. : Зіменковський Б. С. (голова), Гжегоцький М. Р., Магльований А. В. [та ін.]. – К. : Логос Україна, 2014. – С. 177–179.
3. **Ольшевська-Пазижина Г.** Мій Львівський мікрокосмос [Електронний ресурс] / Гелена Ольшевська-Пазижина ; переклад І. М. // І. – 2008. – № 52. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n52texts/olszewska.htm>. – Дата перегляду : 11.12.2017. – Мова українська.
4. Особова справа професора Емануеля Махека / Державний архів Львівської обл. – Ф. 26, оп. 5, спр. 1229. – 8 арк.
5. **Семенова Г.** До історії кафедри офтальмології / Галина Семенова // Львівський державний медичний інститут / уклад. І. Даценко, Л. Петрух, І. Головка [та ін.] ; за ред. М. Павловського, І. Даценко, Л. Петрух. – Львів : Словник, 1994. – С. 180–184.
6. **Brzozowski S. M.** Emanuel Emeryk Machek. 1852-03-07–1930-07-31 / Stanisław Marian Brzozowski // Polski Słownik Biograficzny. – 1973. – Т. 18. – С. 630–631.
7. **Koźmiński S.** Słownik lekarzów polskich : obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do 1885 r. / S. Koźmiński. – Warszawa, 1888. – S. 294.
8. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. Т. 1 : (1894/95–1897/98) / zest. Wiktor Hahn. – Lwów, 1899. – S. 1–17.
9. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. Т. 2 : (1898/9–1909/10) / zest. Wiktor Hahn. – Lwów : Nakładem Senatu Akademickiego c. k. Uniwersytetu Lwowskiego, 1912. – S. 14–15, 173–174, 350, 381–384, 668.
10. **Machek E.** Mowa inauguracyjna wygłoszona na otwarcie roku akademickiego / E. Machek. – Lwów, 1921 – S. 1–16.
11. Machek E. Okulistyka we Lwowie w latach 1772 do 1927 / E. Machek // Polska Gazeta Lekarska. – 1928. – № 17. – S. 316–318.
12. **Skowrońska R., Machek Emanuel (1852-1915), Ophthalmologe / Renata Skowrońska // Österreichische Biographische Lexikon 1815-1950. – 1972. – Bd. 5, Lfg. 25. – S. 393.**

Поступила 14.12.2017